

prof. dr hab. Kazimierz Wolsza
Uniwersytet Opolski – Instytut Nauk Teologicznych
Zespół Filozofii Systematycznej i Historii Filozofii
e-mail: kwolsza@uni.opole.pl; tel. +48 600 447 417

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Gwiazdzińskiego
Możliwość zastosowania metod fenomenologicznych w kognitywistyce
Uniwersytet Śląski: Wydział Humanistyczny 2021, 181 s.
Promotor: prof. dr hab. Piotr Łaciak

Sporządzenie niniejszej recenzji zostało zlecone pismem Dziekana Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, prof. dr. hab. Adama Dziadka, z dnia 25 października 2021 roku. Stosowna uchwała Rady Naukowej Instytutu Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w kwestii powołania recenzentów została podjęta dnia 14 października 2021 roku.

*

Schuan Gallagher i Dan Zahavi, autorzy pracy *Fenomenologiczny umysł*, wielokrotnie przywoływanej w rozprawie mgr. Pawła Gwiazdzińskiego *Możliwość zastosowania metod fenomenologicznych w kognitywistyce*, piszą:

Przez większą część XX wieku analityczna filozofia umysłu i fenomenologia właściwie nie wchodziły ze sobą w dialog, choć obie zajmowały się umysłem (tak samo było zresztą i z innymi kwestiami filozoficznymi). Obie strony zwykły całkowicie się lekceważyć lub nawet traktować z otwartą wrogością. Tak naprawdę do lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku było czymś niecodziennym spotkać rozmawiających ze sobą filozofów wywodzących się z przeciwstawnych obozów (S. Gallagher, D. Zahavi, *Fenomenologiczny umysł*, tłum. M. Pokropski, Warszawa 2015, s. 7).

Przytoczone słowa dobrze charakteryzuje sytuację panującą w filozofii XX wieku. W dwóch głównych tradycjach filozofii najnowszej, w fenomenologii i filozofii analitycznej, wypracowano odmienne podejścia do badania świadomości, które pozostawały na sobie zamknięte. Przełamywanie *splendid isolation* zaczęło się dokonywać dopiero w ostatnich trzech dekadach, a efektem tego przełamywania było między innymi powstanie nowych wariantów fenomenologii, takich jak fenomenologia życia, neurofenomenologia czy mikrofenomenologia. Rozprawa doktorska mgr. Pawła Gwiazdzińskiego dotyczy zatem tematyki, która wyłoniła się dopiero w ostatnich etapach filozofii współczesnej. Tytuł *Możliwość zastosowania metod fenomenologicznych w kognitywistyce* jest adekwatny do treści, a zarazem pokazuje zakorzenienie pracy w obu tradycjach filozoficznych.

Praca ma przejrzystą i interesującą strukturę. Dwa pierwsze rozdziały (*Problem danych subiektywnych w kognitywistyce*, s. 8–25; *Naturalizacja fenomenologii*, s. 26–43) pokazują w historycznej perspektywie procesy, które umożliwiły spotkanie kognitywistyki i fenomenologii. Z jednej strony był to proces dowartościowywania przez nauki kognitywne danych subiektywnych, czyli problematyka od początku ważna dla fenomenologii. Z drugiej zaś strony dokonywał się proces naturalizacji fenomenologii. Zmieniało się podejście fenomenologów do szczegółowych nauk o umyśle. Po takim wprowadzeniu, w trzecim rozdziale (*Metody fenomenologiczne w kognitywistyce*, s. 44–65), autor ukazuje uściślone wersje metod fenomenologicznych, które mogłyby mieć zastosowanie także w kognitywistyce i faktycznie są w niej efektywnie używane. Wśród tych metod autor zwraca szczególną uwagę na metody drugoosobowe, zwłaszcza na metodę mikrofenomenologiczną Claire Pettitmengin, którą adaptuje dla własnych badań. Kolejne dwa rozdziały (*Wywiady drugoosobowe. Metoda mikrofenomenologiczna*, s. 66–102; *Zastosowanie feno-*

menologii w kognitywistyce. Mikrofenomenologiczne badanie immersji, s. 103–166), koncentrują się na wspomnianej metodzie mikrofenomenologicznej. Rozdział czwarty ma charakter teoretyczny, w którym autor przybliży pryncypia metody mikrofenomenologicznej, rozdział piąty zaś przedstawia przebieg i wyniki własnych badań autora.

Recenzowana rozprawa ma charakter metaprzmiotowy. Aby jednak sformułować tezy o charakterze metaprzmiotowym, a szczególnie odpowiedzieć na zasadnicze pytanie o możliwość zastosowania metod fenomenologicznych w kognitywistyce, autor musiał uwzględnić i zreferować także prace z poziomu przedmiotowego. Badacze świadomości podejmują nieraz bardzo subtelne rozważania, posługując się specjalistycznym, technicznym językiem, nierzadko nawet neologizmami. Autor ocenianej rozprawy swobodnie porusza się po współczesnej literaturze z zakresu szeroko pojętej filozofii umysłu i wykazuje zrozumienie poruszanych w niej zagadnień, czasem – jak wspomniałem – bardzo subtelnych. Sprawnie operuje terminologią zarówno z zakresu szczegółowych nauk o umyśle, jak i terminologią filozoficzną, nie wyłączając języka klasycznej fenomenologii. Uważam, że udało mu się dobrze osadzić swe rozważania w polskim języku filozoficznym, który, ze względu na nowość tematyki, częściowo dopiero się tworzy. Język rozprawy jest specjalistyczny, czasem trudny w odbiorze, lecz poprawny pod względem treściowym i gramatycznym (na drobne mankamenty zwracam uwagę w dalszej części recenzji).

Odpowiedź na główne pytanie rozprawy – o możliwość zastosowania metod fenomenologicznych w kognitywistyce – jest pozytywna. Jej udzielenie musiało być jednak poprzedzone rozstrzygnięciem kilku bardziej szczegółowych kwestii: o jak rozumianą fenomenologię chodzi, jakie metody lub jakie składowe metod mogłyby być użyteczne w kognitywistyce, jakie analizy z zakresu badań podejmowanych przez kognitywistykę można ożywić lub rozwinąć poprzez zastosowanie metod fenomenologicznych. Autor w różnych miejscach rozprawy odpowiada na te pytania, opowiadając się za koncepcją metody fenomenologicznej jako zbioru narzędzi. Uważam to podejście za słuszne. Umożliwia ono badaczowi korzystanie z różnych narzędzi wypracowanych w fenomenologii, ich dostosowywanie do badanego problemu, bez konieczności przyjmowania wszystkich założeń i poglądów danego fenomenologa.

W pracy możemy spotkać przykłady efektywnego posługiwania się metodami fenomenologicznymi (między innymi metodą wywiadu mikrofenomenologicznego) w badaniu różnych przeżyć, na przykład absorpcji muzycznej. Badania własne autora, potwierdzające użyteczność i efektywność wywiadu mikrofenomenologicznego, dotyczą zjawiska immersji, opisywanego i analizowanego przez teorię nowych mediów. Narzędzia skonstruowane przez autora rozprawy dotyczyły immersji w widowisku filmowym. Problematyka ta jest nowatorska, i to nie tylko w skali polskiej. Autor ma zresztą świadomość pionierskiego charakteru swoich badań. Potwierdzam to przekonanie. Projekt badań i jego metodyka mają charakter autorski. Przebieg badania został wystarczająco opisany, a jego wyniki – zwięźle przedstawione i zinterpretowane.

Studium Pawła Gwiazdzińskiego zawiera wiele treści nieznanymi lub słabo znanych we współczesnym polskim piśmiennictwie filozoficznym. Wnosi ono wkład z jednej strony w historię fenomenologii, z drugiej zaś – w metodologię kognitywistyki. Oba obszary są dynamiczne, tym samym więc autor włącza się w żywe dyskusje w filozofii współczesnej. Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego ma duże zasługi w badaniach z zakresu historii fenomenologii. Doktorant, przeprowadzając przewód doktorski w tym środowisku, włącza się w te badania i powiększa dorobek Instytutu o nową problematykę.

Pragnę jeszcze zwrócić uwagę na kilka kwestii, które w pracy są przedstawione dość skrótowo, przez co mogą rodzić pewne nieporozumienia. Na s. 61 znajduje się bardzo krótki (trzyzdaniowy) fragment dotyczący trzeciego narzędzia wymienionego przez Daniela Schmickinga, jakim jest analiza mereologiczna. Czytamy:

Relacja części do całości jest istotnym elementem późniejszych prac fenomenologów, zwłaszcza tych związanych z psychologią postaci. Mereologia jest również bardzo obecna w myśli Merleau-Ponty'ego (s. 61).

Moja wątpliwość dotyczy tego, czy faktycznie analiza mereologiczna jest osiągnięciem dopiero późniejszych fenomenologów. W II tomie *Badań logicznych* Edmunda Husserla znajdują się rozbudowane rozważania na temat całości i części, a więc problematyki, która można zaliczyć do mereologii. Czy zatem dla analizy mereologicznej, tak jak ją pojmuje Schimcking (a także autor rozprawy), istotne znaczenie mają tylko późniejsze prace fenomenologów (np. Merleau-Ponty'ego), czy też doniosłe są również ustalenia Husserla z jego *Nauki o całościach i częściach* z II tomu *Badań logicznych*?

Na stronach 55 i 61 znajdują się krótkie wzmianki na temat filozofii Martina Heideggera. Są one także bardzo skondensowane. Wydaje mi się, że wspomniane uwagi dotyczą dwóch odmiennych kwestii: pierwsza (s. 55) – doniosłości hermeneutyki (fenomenologii hermeneutycznej) dla czynności interpretacji znaczeń fenomenów, druga (s. 61) – wymogów języka, który byłby odpowiedni dla opisu fenomenów. Sądzę, że te interesujące uwagi można było nieco rozbudować, ponieważ w obecnej formie mogą sugerować powtórzenie na s. 61 treści ze s. 55, tymczasem, moim zdaniem, chodzi o dowartościowanie Heideggera w dwóch różnych kwestiach.

Inaczej niż autor rozprawy, osobiście nie zaliczałbym Franza Brentana i Carla Stumpfa do grona klasyków fenomenologii (s. 45). Owszem, obaj wywarli wpływ na Husserla, jednak uznanie ich za klasyków (a nie na przykład za prekursorów) fenomenologii wydaje mi się nadmiernym rozszerzeniem pojęcia fenomenologii (wczesnej), zarówno czasowym, jak i treściowym.

Oceniana praca jest starannie przygotowana pod względem formalnym i redakcyjnym. Odnotowuję kilka drobnych błędów. Za niepoprawne należy uznać używanie słowa „ilość”, zamiast „liczba”, w odniesieniu do rzeczowników policzalnych. Zatem poprawne sformułowania to: „liczba boków trójkąta”, „liczba ramion trójkąta”, a nie: „ilość boków trójkąta” i „ilość ramion trójkąta” (s. 48, 49). Zauważyłem jeszcze inne błędy literowe i redakcyjne:

– na s. 3 występuje błędna dopełniaczowa forma nazwiska „Russell” – „Russela” (powinno być „Russella”); błąd w pisowni tego nazwiska występuje też na s. 178 (w bibliografii), gdzie znajduje się wersja „Russerl”, zamiast „Russell”;

– na s. 8 czytamy: „zapropozowana przez Edmunda Husserla na przełomie XIX wieku”; powinno być raczej: „na przełomie XIX i XX wieku”;

– na s. 16, w przypisie 33 brakuje miejsca i roku wydania pracy J. W. Kalata *Biologiczne podstawy psychologii*; brak ten występuje też w bibliografii, na s. 176 (uzupełniając, należałoby też wskazać numer wydania, ponieważ różnią się one paginacją; I polskie wydanie ukazało się w wydawnictwie PWN w 2006 roku, II – w roku 2020);

– na s. 64, w przypisie 144 jest „Petitengin”, zamiast „Petitmengin” (brakuje „m”);

– na s. 44 i 45 mamy dwie wersje pisowni tego samego słowa: na s. 44 występuje forma „gestaltści”, a na s. 45 – „gestaltyści”;

– na s. 167 napisano: „to, co nie jest jeszcze świadme”, zamiast „świadome” (brakuje „o”).

Praca Pawła Gwiazdzińskiego ma bardzo skondensowaną formę językową, co uznaję za jej zaletę. Nie ma w niej zbędnych stwierdzeń, powtórzeń, niepotrzebnie rozwijanych wątków pobocznych. Bibliografia nie zawiera prac niecytowanych. Autor sygnalizuje kilka kwestii, które mogłyby być nieco rozwinięte. Możliwe, że ich rozwijanie w niniejszej rozprawie naruszałoby spójność i jasność wyводу. Są to między innymi takie zagadnienia, jak: relacja współczesnych odmian fenomenologii do projektu Husserla, ewolucja stosunku

fenomenologii do naturalizmu, modyfikacja metod fenomenologii, ich efektywność w analizach problemów nieznanymi klasycznej fenomenologii itp. W ewentualnej publikacji rozprawy (co postuluję) warto byłoby jednak dokonać kilku uzupełnień. Proponowałbym używanie inicjałów imion przy nazwiskach omawianych osób (przynajmniej przy pierwszym przywołaniu oraz w indeksie nazwisk). Przypisy pod tym względem są nienagane, większość partii tekstu także, są jednak miejsca, w których czytelnik może mieć pewne wątpliwości. Na przykład na s. 3 wśród wymienionych nazwisk jest także nazwisko „Russela”. Zapewne chodzi o Bertranda Russella (wtedy jednak brak jednej litery „l” w nazwisku, na co wskazywałem wyżej). Czytelnik jednak mógłby mieć wątpliwość, czy nie chodzi tu o postać innego filozofa o nazwisku Russel (przez jedno „l”). Sądzę też, że warto uwzględnić w przypisach (choćby w formie przypisów rozszerzających) i w bibliografii fakt, że: (1) przynajmniej jedna praca Claire Petitmengin, *Towards the source of thoughts*, miała polski przekład (*Ku źródłom myśli. Gesty i transmodalność: wymiary przeżywanego doświadczenia*, tłum. E. Bodal, A. Tuszyński, „Avant” 3 [2012], t. T, s. 115–146); (2) dostępny jest też w języku polskim główny artykuł Francisca Vareli na temat neurofenomenologii: *Neurophenomenology. A methodological remedy for the hard problem (Neurofenomenologia: metodologiczne lekarstwo na trudny problem*, tłum. R. Poczobut, „Avant” 1 [2010], s. 31–73); (3) istnieje polskie tłumaczenie książki Shauna Gallaghery i Dana Zahaviego *The Phenomenological Mind (Fenomenologiczny umysł*, tłum. M. Pokropski, Warszawa: PWN 2015). Autor korzysta z oryginalnych wersji tych prac, jednak takie didaskalia w wersji drukowanej mogłyby się przysłużyć do efektywniejszego odbioru treści monografii przez czytelników.

*

Jako recenzent rozprawy doktorskiej mgr. Pawła Gwiaździńskiego *Możliwość zastosowania metod fenomenologicznych* w kognitywistyce wyrażam opinię, że spełnia ona wymogi stawiane pracom doktorskim. Stawiam wniosek o dopuszczenie jej autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Proponuję ponadto uznanie rozprawy za wyróżnioną. Uzasadnieniem takiego wniosku są następujące przesłanki. Oceniana praca:

- (1) prezentuje wysoki poziom merytoryczny;
- (2) rozwija rodzime badania dotyczące historii ruchu fenomenologicznego, uwzględniając nowe odmiany fenomenologii, takie jak neurofenomenologiczna czy mikrofenomenologia;
- (3) wnosi wkład w ciągle kształtującą się metodologię kognitywistyki (zagadnienia poruszane przez autora są dość rzadko uwzględniane w polskich opracowaniach z zakresu metodologii kognitywistyki, np. w monografii *Metodologiczne i teoretyczne problemy kognitywistyki*, red. J. Woleński, A. Dąbrowski, Kraków 2014);
- (4) przybliży w kompetentny sposób koncepcję mikrofenomenologii Claire Petitmengin (u której autor miał okazję odbywać staż naukowy);
- (5) zawiera projekt nowatorskich badań nad immersją w widowisku filmowym.
- (6) Wyniki badań związane tematycznie z rozprawą zostały opublikowane w czasopiśmie „Psychiatria Danubina”, które znajduje się w wykazie czasopism naukowych opublikowanym przez Ministerstwo Edukacji i Nauki.

Gliwice – Opole, 8 stycznia 2022r.

ks. prof. dr hab. Kazimierz Wolsza
Kazimierz Wolsza
Uniwersytet Opolski